

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 631.95

Сава А.П.,
к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного відділу аграрної економіки, інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій,
Сидорук Б.О.,
к.е.н., с.н.с., завідувач лабораторії аграрної економіки,
Довгань С.В.,
молодший науковий співробітник лабораторії аграрної економіки,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ВИРОБНИЦТВА ЕКОБЕЗПЕЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Sava A.P.,
can. sci. (econ), senior research fellow, head of department of agrarian economy, information and analytical work, marketing and transfer of innovation,
Sydoruk B.O.,
can. sci. (econ), senior research fellow, head of laboratory of agrarian economy,
Dovgan S.V.,
junior research fellow of laboratory of agrarian economy,
Ternopil state agricultural experimental station IFAP NAAS of Ukraine

SUBSTANTIATION OF THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF PRODUCTION OF ECOLOGICALLY SAFE AGRICULTURAL PRODUCTS

Постановка проблеми. Перехід до ринкової системи господарювання, запровадження приватної власності на землю та створення різноманітних форм господарської діяльності зумовили підвищений інтерес до зміни підходів щодо використання природних ресурсів та способів ведення аграрного виробництва. В своїй основі вони полягають в інтенсифікації технологій вирощування сільськогосподарської продукції, що призводить до зростання негативного техногенного впливу на довкілля.

Тому сьогодні спостерігається тенденція повернення до природних сільськогосподарських прийомів виробництва аграрної продукції. Дедалі більше господарств відмовляється від використання шкідливих ресурсів з метою покращення навколишнього середовища та збереження здоров'я споживачів продуктів харчування.

За таких умов останніми роками особливої актуальності набуває питання екобезпечного землекористування, оскільки нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення в Україні призвело до зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, збільшення площ забруднених і деградованих земель.

Враховуючи екологічну та соціальну вагомість екобезпечного сільськогосподарського

виробництва, проблематика, що стосується обґрунтування поняття виробництва екобезпечної аграрної продукції набуває особливої актуальності в контексті стратегічного розвитку агропродовольчої сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження сутності поняття «екологічного виробництва» та «екологічної (органічної)» сільськогосподарської продукції в контексті сталого розвитку національної аграрної економіки в сучасних у своїх працях висвітлювали такі вчені-економісти, як: Артиш В.І. [1], Добровольська І. А. [2], Леонтьєв Л.І., Лукіна А.В. [7], Міхненко Т.Н. [9], Панченко С.М., Романко А.О. [14], Скальський В.В., Харченко М.О. [15], Черноусов П.І., Юсфін Ю.С. [18], Якубів В.М. [19] тощо.

Проте, до цього часу не проведено чітке розмежування понять «екологічно чиста» та «екологічно безпечна продукція» та особливості їх виробництва, не розмежовано їх спільні риси і відмінності.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування сутності поняття «виробництво екобезпечної сільськогосподарської продукції» та виокремлення основних його характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція агропромислового комплексу України у світову економіку потребує, насамперед, дотримання у виробничому процесі чинних у світі вимог екологічної безпеки, зменшення ресурсоемності сільськогосподарської продукції та підвищення на цій основі її конкурентоспроможності. Саме тому екологічна спрямованість аграрного виробництва, подолання наслідків хіміко-техногенного шляху інтенсифікації сільського господарства України – один із найважливіших напрямів його розвитку в умовах сьогодення.

Екологічне сільське господарство означає детально визначену систему господарювання, здійснення якої регулюється законодавством. В Європейському Союзі це Постанова №2092/91 про екологічне сільське господарство і маркування його продукції та продуктів харчування, з наступними змінами [3]. Характерними ознаками цієї системи є:

- радикальне обмеження сільськогосподарських хімічних засобів у виробництві та харчових хімічних засобів при переробці;
- визначення дозволених засобів і способів виробництва (критерії виробництва, тобто стандарти);
- вимога контролю за виробниками і постачальниками на предмет відповідності критеріям екологічного сільськогосподарського виробництва;
- умови й вимоги щодо маркування ринкових продуктів, які пропонуються до продажу, як екологічних (або біологічних чи органічних – все це синоніми).

Таким чином, структура ґрунту і покращення його родючості – це основа для виробництва рослинної продукції в екологічному сільському господарстві. Розвиваючи рослинництво, переслідуються мета зберегти різносортність і екологічний баланс у середовищі, зменшуючи спалахи хвороб та число шкідників. Розвиваючи тваринництво, головне, звернути увагу на умови утримання тварин, аспекти годування, звертаючи особливу увагу на забезпечення тварин достатньою кількістю екологічних кормів хорошої якості і відповідним ветеринарним доглядом. За системи екологічного господарювання відмовляються від синтетичних добавок, для продовження термінів зберігання продуктів харчування і кормів. Досягаючи гармонічного зв'язку між рослинництвом і тваринництвом, дуже важливо знайти правильні співвідношення між вирощуваними в господарстві кормами і кількістю утримуваних тварин.

Екологічне сільське господарство – це господарство, яке опирається на передові доступні для середовища технології, де гарантована висока якість продуктів харчування, їх виробництва, економно використовуються природні ресурси, підтримується природний баланс [2; 10].

До основних вимог для ведення екологічного виробництва належать:

- виробництво здійснюється лише на екологічно чистих землях;
- вирощування сільськогосподарських культур здійснюється без використання синтетичних мінеральних добрив, генетично модифікованого насіння і садивного матеріалу, пестицидних технологій;
- застосування широкозахватних важких дискових борін та широкозахватних культиваторів на глибину обробітку ґрунту до 4-5 см;

- вирощування сільськогосподарських культур, які адаптовані до природно-кліматичних та ґрунтових умов;
- захист посівів від хвороб та шкідників виключно агротехнічними, мікробіологічними препаратами та використання профілактичних засобів [19].

Екологізація сільськогосподарського виробництва, передусім має спрямовуватися на використання таких методів і способів господарювання, які не призводять до розвитку негативних екологобезпечних явищ в агроекосистемах або запобігають їхньому виникненню. У цьому має полягати основна місія екологізації.

Таким чином, вважаємо, що **екологічне сільське господарство** – форма ведення сільського господарства, у рамках якої передбачається свідомо мінімізація використання при виробництві аграрної продукції синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту рослин, кормових добавок, генетично модифікованих організмів.

Таке господарювання більш далекоглядне в порівнянні зі звичайною хімізацією в кількох аспектах:

1. Природоохоронний – захищені від забруднення поверхневі та підземні води, зберігається родючість ґрунту, не руйнується його структура, підтримується мікрофлора верхнього врожайного ярусу, в дерні живучі мікроорганізми, збільшується їх різноманітність.

2. Економічний – зменшуються виробничі витрати.

3. Соціальний – екопродукти не шкодять людському здоров'ю, створюються нові робочі місця, зберігаються малі господарства.

4. Культурний – зберігається етнокультурна виробництва.

Тому основними принципами виробництва та переробки екологічної сільськогосподарської продукції повинні бути:

– виробництво високоякісного продовольства, сировини й інших продуктів у достатніх обсягах;

– узгодження виконання робіт у системі виробництва з природними циклами та живими системами ґрунтів, рослинного і тваринного світу;

– визнання більш широкого соціального й екологічного впливу поза та в межах системи екологічного виробництва і переробки;

– збереження й поліпшення родючості та біологічної активності ґрунтів за допомогою місцевих культурних, біологічних і механічних методів замість використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів);

– збереження агро- та біорізноманіття в підприємствах, їх оточенні шляхом використання сталої системи виробництва і захист живої природи;

– сприяння відповідальному використанню та збереженню водних ресурсів з усіма їх живими організмами;

– стимулювання місцевого й регіонального виробництва та руху продукції до споживачів;

– створення гармонійного балансу між виробництвом рослинної продукції й тваринництвом;

– забезпечення таких умов утримання, в яких свійські тварини виявляють природну поведінку;

– використання пакувальних матеріалів, які підлягають реутилізації або розкладаються біологічним шляхом;

– забезпечення кожному працівникові, зайнятому в екологічному землеробстві та переробці його продукції, рівня якості життя, який задовольняє вимоги здорового й безпечного середовища;

– спрямованість на встановлення соціально-орієнтованого ланцюга «виробництво - переробка - реалізація» з дотриманням екологічних вимог;

– визнання важливості й необхідності вивчення місцевого досвіду та традиційних форм господарювання [26, с. 45].

Крім терміну «екологічне сільське господарство», у світовій практиці також застосовують термін «**organic**», який означає, що їжа або інша сільськогосподарська продукція була вирощена за допомогою затверджених способів. Це способи інтеграції культурних, біологічних і механічних методів, які сприяють обміну ресурсів, зрівноваженню екологічного балансу, та збереженню біорізноманіття. При цьому не можуть бути використані

синтетичні мінеральні добрива, речовини стічних вод, опромінення та генна інженерія.

Наукові засади органічного агровиробництва досить вдало викладені в основних положеннях Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM). За її визначенням, органічне агровиробництво об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить урахування родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього середовища [22-24].

Якщо порівнювати різні підходи до визначення альтернативного аграрного виробництва, то у різних країнах існують також інші тотожні поняття, зокрема «*biological*» та «*ecological*».

Наприклад, термін «*органічне землеробство*» (Organic Farming) офіційно прийнятий в англійських країнах Європейського Союзу, має низку еквівалентних термінів у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу, де прийнято говорити про «*біологічне землеробство*» (Biological Farming), а в Данії, Німеччині, Польщі та іспаномовних країнах – «*екологічне землеробство*» (Ecological Farming).

Позначення відповідних визначень вказаних термінів на різних мовах світу подано у таблиці 1 [8].

Таблиця 1

Позначення терміну «органічне землеробство» – «органічне виробництво» на різних мовах світу

№ з/п	Мова	Визначення поняття
1.	англійська	ORGANIC FARMING
2.	болгарська	БИОЛОГИЧНО ЗЕМЕДЕЛИЕ
3.	голландська	BIOLOGISCHE LANDBOUW
4.	грецька	ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ
5.	датська	ØKOLOGISK JORDBRUG
6.	естонська	MAHEPÕLLUMAJANDUS, ÕKOLOOGILINE PÕLLUMAJANDUS;
7.	іспанська	AGRICULTURA ECOLO'GICA
8.	італійська	AGRICOLTURA BIOLOGICA;
9.	латиська	BIOĻOGISKĀ LAUKSAIMNIECĪBA
10.	литовська	EKOLOGINIS ŽEMĖS ŪKIS
11.	мальтійська	AGRIKULTURA ORGANIKA
12.	німецька	BIOLOGISCHE LANDWIRTSCHAFT, ÖKOLOGISCHER LANDBAU
13.	польська	ROLNICTWO EKOLOGICZNE
14.	португальська	AGRICULTURA BIOLOGICA
15.	румунська	AGRICULTURĂ ECOLOGICĂ
16.	словацька	EKOLOGICKĚ PŮLNOHOSPODÁRSTVO
17.	словенська	EKOLOŠKO KMETIJSTVO
18.	угорська	ÖKOLOGIAI GAZDÁLKODÁS
19.	фінська	LUONNONMUKAINEN MAATALOUSTUOTANTO
20.	французька	AGRICULTURE BIOLOGIQUE;
21.	чеська	EKOLOGICKÝ ZEMĚDĚLSTVH
22.	шведська	EKOLOGISKT JORDBRUK
23.	азербайджанська	EKOLOJİ TƏMİZ KƏND TƏSƏRRÜFATI
24.	вірменська	ORGANAKAN GYUKHATNTESUTYUN
25.	грузинська	ბიოჯარმოება (BIOZARMOEBA)
26.	українська	ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО

Джерело: розроблено на підставі [5]

У зв'язку із цим, варто виділити деякі термінологічні відмінності при визначенні сутності поняття «екологізації аграрного виробництва», які часто призводять до виникнення непорозумінь щодо його трактування. На даний час немає стандартного підходу до застосування даних понять. Кожен автор у своєму матеріалі розкриває сутність цих понять

по своєму, проте всі однозначно погоджуються з тим, що при екологічному методі господарювання заборонено використання хімічно синтезованих мінеральних добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, генетично модифікованого насіння та активно використовуються натуральні препарати з метою збільшення природної родючості ґрунту, резистентності рослин та тварин до хвороб [17].

Інші джерела вказують і на те, що продукція, яка вироблена шляхом застосування екологічних технологій, повинна бути також належним чином сертифікована і пройти маркування [6, 16]. Таким чином, на сьогодні у вітчизняній теорії та практиці не має єдиної думки та позиції щодо визначення продукції під значеннями «біо», «еко» чи «органік». Тому, на нашу думку, слід розглянути особливості кожного із цих варіантів.

Враховуючи сучасні тенденції до визначення екологічної складової аграрного виробництва, в Україні також має місце застосування поняття екопродукції (екобезпечної продукції). До неї включають продукти харчування, які вирощуються в ідентичних умовах із органічними продуктами харчування, тобто з дотриманням Законів Природи [4]. Єдиною відмінністю є те, що ця продукція виробляється малими фермерськими господарствами, переважно в невеликих обсягах без додаткової сертифікації, що значно знижує її собівартість. З іншого боку, перехід на таке виробництво потребує значного часу – від 4 до 10 років – для підготовки землі, в даний період забороняється використання будь-яких хімічних засобів під час її обробітку.

Крім цього, у наукових публікаціях часто використовують поняття «екологічно чиста продукція». Найбільш загальне його тлумачення було сформульовано в 70-х рр. ХХ ст. фахівцями з ведення землеробства і садівництва за органічною технологією (organic gardening and farming). Екологічно чиста продукція у їхньому розумінні – це продукція, вирощена без пестицидів, штучно виготовлених мінеральних добрив, на ґрунті, вміст гумусу в якому поновлюється шляхом внесення органічних речовин, а вміст мінералів збільшується завдяки внесенню природних мінеральних добрив. Така продукція не має бути обробленою консервантами, гормонами, антибіотиками тощо [25].

Згодом це визначення було доповнено дослідниками Організації Об'єднаних Націй з сільського господарства та продовольства (FAO) і Всесвітньої організації здоров'я (WHO) та викладено у «Кодексі Аліментаріус» Комісії з харчових продуктів, в інструкціях щодо виробництва, перероблення, торгових позначень, маркетингу органічних продуктів харчування FAO/WHO [27]. В доповненнях зазначалася мета щодо виробництва екопродукції й основні принципи сільськогосподарської екології [11]. Слід зазначити, що в різних країнах існують деякі термінологічні відмінності при позначенні продукції екологічно чистого (еквіваленти – органічного, біологічного) виробництва. Наприклад, в країнах ЄС та США єдиним офіційно прийнятим позначенням є термін «органічна продукція» (organic food, або organic products). В інших країнах Європи та СНД, крім зазначеного, також вживають терміни «екологічно чиста», «біоорганічна» та «екологічно безпечна» продукція.

На думку деяких російських вчених, екологічно чистий продукт – це продукт, вживання якого не завдає шкоди здоров'ю людини впродовж всього її життя, не справляє негативного впливу на здоров'я його майбутніх поколінь та відзначається високою соціально-економічною ефективністю споживання та виробництва [9]. Ця продукція не має спричинювати канцерогенного і мутагенного впливу на організм людини [21], а процес її виробництва повинен мати на меті підтримку та збереження екосистем [7; 18].

Узагальнюючи вищевикладені тлумачення, стає зрозумілим, що отримання продукції з написами «біо», «еко» чи «органік» залежить від способу їх виробництва. Його слід розуміти як багатофункціональний агроекологічний процес, що базується на ретельному управлінні агроекосистемами на соціальному, екологічному та економічному рівнях. Характерними ознаками такого виробництва є застосування екологічно безпечних технологій на всіх етапах отримання продукції, відмова від хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив у сільському господарстві, від стимуляторів росту й антибіотиків у тваринництві, заборона використання генно-модифікованих організмів (ГМО).

Як засвідчують дослідники, саме процес виробництва є критерієм розмежування продукції на екологічну та неекологічну. При цьому наголошують, що слід розмежувати чистоту, безпеку та якість продукції [11; 20]. У зв'язку з цим пропонується використовувати термін «екологічно безпечна продукція» [14], оскільки у вітчизняному законодавстві встановлені лише

мінімальні специфікації якості продукції та визначається можливість її до споживання.

Таким чином, вважаємо за необхідне систематизувати характеристики існуючих понять «органічна продукція», «екологічно чиста продукція», «екологічно безпечна продукція» та встановити відмінності і схожості, що дозволить сформулювати науково обгрунтоване визначення досліджуваної категорії (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика схожих та відмінних ознак понять «органічна продукція», «екологічно чиста продукція», «екологічно безпечна продукція»

Характеристики	Види понять		
	органічна продукція	екологічно чиста продукція	екологічно безпечна продукція
Схожі ознаки	1. У рослинництві - заборонено використовувати ядохімікати для боротьби з бур'янами, шкідниками й хворобами рослин, а також мінеральні добрива синтетичного походження, при цьому захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, а для живлення ґрунту й рослин використовуються органічні добрива. 2. У тваринництві - не дозволяється застосовувати стимулятори росту, гормони й антибіотики, а для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати. 3. Категорично заборонене використання генетично модифікованих організмів. 4. Дотримання екологічних стандартів у виробництві продукції застосовується на всіх стадіях виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації.		
Відмінні ознаки	1. Дозволено використання окремих синтетичних речовин, передбачених міжнародними стандартами. 2. Не потребує додаткового часу на перехід до органічного виробництва.	1. Встановлено тільки мінімальні специфікації якості продукції – органолептичні, хімічні, фізичні та біологічні характеристики придатності продукту до споживання. 2. Перехід на виробництво такої продукції становить до 4-х років.	1. Неприпустимість негативного впливу на здоров'я людини, тварин і стан навколишнього середовища. 2. Таке виробництво потребує значного часу – від 4 до 10 років – для підготовки землі, в цей період забороняється використання будь-яких хімічних засобів під час її обробки.

Джерело: розроблено авторами

Таким чином, слід визначити, що **екологічно безпечна сільськогосподарська продукція** – це сільськогосподарська продукція рослинного і тваринного походження, що виробляється згідно з обов'язковими екологічними вимогами нормативно-законодавчих актів і стандартів, дотриманням технологічних процедур на всіх стадіях її життєвого циклу (виробництво-зберігання-переробка-транспортування-споживання), відповідає встановленим органолептичними, загальногігієнічними, технологічним та токсикологічними нормативами, характеризується високою біологічною цінністю та споживчими властивостями і не чинить негативного впливу на здоров'я людини, тварин і стан навколишнього середовища.

З огляду на вищеведене, на наш погляд, найбільш адекватним щодо суті можна вважати визначення екобезпечного аграрного виробництва як системи, що ґрунтується на максимальному використанні біологічних факторів для підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних заходів захисту рослин, а також на виконанні комплексу інших заходів, які забезпечують екологічно, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції й сировини.

В даному випадку екобезпечна сировина для виготовлення продуктів харчування надходить із перевірених джерел: у ґрунт, на якому вирощуються сільськогосподарські культури,

протягом 4-10 років заборонено вносити будь-які речовини хімічного походження. Тільки по закінченню цього, так званого, перехідного періоду продукція отримує статус екологічно безпечної. Далі така сировина надходить до переробних підприємств, де переробляється окремо від традиційної сировини з метою уникнення змішування. Головним тут є те, що кожен етап виробництва знаходиться під суворим контролем органу сертифікації, який засвідчує дотримання виробником вимог та стандартів органічного виробництва.

Тому, порівняно з традиційним продовольством екологічно безпечна продукція має низку переваг: вона вирощена без використання синтетичних хімікатів, проходить процес інспекції та сертифікації, не містить генетично модифікованих організмів; переробляється без консервантів і хімічних барвників, забороняється використання в ній гормонів росту та антибіотиків, має кращі смакові й оздоровчі властивості, не завдає шкоди навколишньому природному середовищу, має гарантовану безпеку споживання.

На підставі цього, екологічно безпечну сільськогосподарську продукцію можна розпізнати за наступними критеріями:

- продукція виготовлена з нешкідливих матеріалів, не містить у собі речовин, які негативно впливають на здоров'я людини;
- при виготовленні продукції застосовуються технології з мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище;
- виробники й постачальники несуть повну відповідальність за безпеку використання продукції не лише у сфері споживання, але й щодо впливу на довкілля;
- пакувальні матеріали для даної продукції є нешкідливими, їх можна повторно переробляти, використовувати та безпечно утилізувати.

Екологічно безпечна продукція визначається також місцем вирощування рослин. Неможливо одержати безпечну продукцію на полях, розміщених ближче ніж за 10 км від промислових підприємств, ГРЕС, цементних заводів, а також безпосередньо (ближче 0,5 км) біля автомобільних трас з інтенсивним рухом [12; 13].

Загалом перехід на екобезпечне аграрне виробництво передбачає собою досягнення як соціоекономічної, так і екологічної ефективності. До цих складових можна віднести наступне:

1. Соціоекономічна ефективність:

- ефективне використання сировини, матеріалів, енергоносіїв, мінімізація витрат ресурсів;
- зменшення екологічних витрат підприємства, мінімізація екологічних ризиків;
- поява у споживача можливості вибору між звичайною та екобезпечною сільськогосподарською продукцією;
- підвищення ринкової привабливості підприємства, додаткове залучення інвестицій;
- підвищення рівня мотивації та продуктивності праці працівників завдяки покращенню умов виробництва;
- поліпшення якості продуктів харчування сприятиме збереженню життя і здоров'я населення;
- освоєння нових внутрішніх та зовнішніх ринків збуту продукції, розвиток екологічно орієнтованих ринків;
- розширення обсягів розвитку сільського зеленого туризму на екологічно чистих територіях;
- підвищення рейтингу України серед європейських країн, що сприятиме зростанню інвестиційної привабливості національної економіки.

2. Екологічна ефективність:

- зменшення негативного впливу підприємств на навколишнє середовище через відсутність шкідливих викидів та випаровувань, захист і забезпечення відтворення ґрунтів;
- відтворення біорізноманіття за рахунок оптимізації галузевої структури виробництва;
- підвищення якості та екологічної безпеки продуктів харчування, забезпечення продовольчої безпеки держави;
- зменшення загрози здоров'ю населення, покращення умов життя;
- забезпечення екологічно безпечного розвитку тих видів економічної діяльності, за яких зростання обсягів виробництва продукції (послуг) не супроводжується значним

збільшенням забруднення навколишнього середовища та виробничих відходів [15];
– гармонізація виробничих процесів між рослинництвом і тваринництвом.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, проведені нами наукові обґрунтування теоретичних підходів, узагальнення практичного досвіду та власні спостереження щодо розуміння і тлумачення процесу виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції настановлюють нас до висновку про важливість даної галузі в сучасних умовах господарювання і необхідність в подальшому розробки основних складових організаційно-економічного механізму даного виробництва та заходів з підвищення конкурентоспроможності такої продукції для забезпечення сталості розвитку сільських територій і покращення здоров'я населення.

Література

1. Артиш В.І. Особливості органічного агровиробництва в концепції сталого розвитку АПК України / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2012. – №7. – С. 19-23.
2. Бразаускене Д. В самом деле ли наше сельское хозяйство становится эко? / Д. Бразаускене, А. Свиркис // Сельское хозяйство. – 1995. – № 8. – С. 14-15.
3. Вовк В. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні / В. Вовк / Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу: Матеріали Міжнародного семінару. – Львів. – 2004. – С. 3-7.
4. Еко? Біо? Органік? Що це? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecotatco.lviv.ua/ekobioorganikshcho-ce.html> (дата звернення 25.02.2014 р.).
5. Добровольська І.А. Стандартизація та сертифікація органічної продукції / І.А. Добровольська // Формування ринкової економіки [Електронний ресурс] : зб. наук. праць. – Спец. вип. : у 2 ч. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" ; відп. ред. О. О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 155–163.
6. Інспекція та сертифікація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organicstandard.com.ua/ua/services/inspectionandcertification#1> (дата звернення 25.02.2014 р.).
7. Лукина А.В. Экологический фактор в современном маркетинге: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / А.В. Лукина. – Москва. – 2003. – 135 с.
8. Міжнародний термін «органічне виробництво» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://organic.ua/ru/2009/03/1357-mizhnarodnyj-termin-organichne-vyrobnyctvo> (дата звернення 25.02.2014 р.).
9. Михненко Т.Н. Социально-экономическая эффективность потребления и производства экологически чистых продуктов и роль предпринимательства в их производстве: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – Ростов-на-Дону, 2003. – 160 с.
10. Начальное обучение экоземледелию. – Вильнюс: «Зелёный мир», 1994. – 41 с.
11. Пащенко О.М. Правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції / О.М. Пащенко // Аграрне право України, підручник для ВНЗ ; за ред. Погрібного О.О. – К. : Істина, 2007. – С. 406-412.
12. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14 січня 2000 року №1393-IV [зі змінами, внесеними Законом України № 762-IV від 15 травня 2003 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/1393-14> (дата звернення 26.02.2014 р.).
13. Про захист прав споживачів : Закон України від 1 грудня 2005 року №3161- IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення 26.02.2014 р.).
14. Романко С.М. Поняття ознаки екологічної безпеки сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvchzu_2008_20_26.pdf (дата звернення 26.02.2014 р.).

15. Харченко М.О. Проблеми та перспективи впровадження екологічно чистого виробництва в Україні / М.О. Харченко, А.О. Панченко // Механізм регулювання економіки. – 2011 – № 2 – С. 176-182.
16. Що таке органічна продукція? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lvov.i-mne.com/cms.php?id_cms=13 (дата звернення 25.02.2014 р.).
17. Що таке органічні продукти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-39-48> (дата звернення 25.02.2014 р.).
18. Юсфин Ю.С. Промышленность и окружающая среда. / Ю.С. Юсфин, Л.И. Леонтьев, П.И. Черноусов. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2002. – 437 с.
19. Якубів В.М. Розвиток органічного землеробства в Україні: екологічний та соціоекономічний ефекти / В.М. Якубів // Економіка АПК. – 2013. – №11. – С. 27-32.
20. Ярандайкин Р.С. Организационно-правовые проблемы производства и реализации экологически чистой сельскохозяйственной продукции : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06. „Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право” / Р.С. Ярандайкин. – М., 1999. – 37 с.
21. Ярандайкин Р.С. Организационно-правовые проблемы производства и реализации экологически чистой сельскохозяйственной продукции / Р.С. Ярандайкин. – М. : РАМиА, 1998. – 318 с.
22. European Union Council Regulation No. 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation No. 2092/91 // Official Journal of the European Union. – 2007. – L. 189. – 23 p.
23. Organic Agriculture and Food Security (IFOAtof Dossier I, 2002). Інтернет-ресурс: www.ifoam.prg.
24. Organic Japanese Agricultural Standard System Standard and Labeling Division, Food Safety and Consumer Affairs Bureau, Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries № 175, 2007.
25. Rodale R. Testimony. New York State public hearing in the matter of organic foods. New York City, Dec 1, 1972.
26. Sylvander, B. and N.H. Kristcnsert Organic Marketing Initiatives in Europe. Organic Marketing Initiatives and Rural Development, School of Management and Business, University of Wales, Aberystwyth, UK, 2005. – С. 45.
27. The Codex Alimentarius Commission and the FAO/WHO Food Standards Programme. Guidelines for the production, processing, marketing and labeling of organically produced foods. – Rome Italy, 1999. – 91 p.

References

1. Artysh, V.I. (2012), “Features of organic agricultural production in the concept of sustainable development of agriculture of Ukraine”, *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 19-23.
2. Brazauskene, D.V., Svirkis, A. (1995), “In fact, if our agriculture is becoming eco?”, *Selskoye khozyaystvo*, no. 8, pp. 14-15.
3. Vovk, V. (2004), “Certification of organic agriculture in Ukraine”, *Organic food. Modern trends in production and marketing*, pp. 3-7.
4. Eco? Bio? Organic? What's this?, (2014), available at: <http://ecotatco.lviv.ua/ekobioorganikshcho-ce.html>.
5. Dobrovolska, I.A., (2011), “Standardization and certification of organic products”, *Forming of market economy*, part 1, pp. 155-163.
6. Inspection and certification, (2014), available at: <http://organicstandard.com.ua/ua/services/inspectionandcertification#1>.
7. Lukina, A.V. (2003), “Environmental factor in modern marketing”, Moscow, Russia, 135 p.
8. International term "organic production", (2009), available at: <http://organic.ua/ru/2009/03/1357-mizhnarodnyj-termin-organichne-vyrobnyctvo>.
9. Mikhnenko, T.N. (2003), “Socio-economic benefits of consumption and production of environmentally friendly products and the role of entrepreneurship in their production Rostov-na-Donu, Russia, 160 p.
10. Initial training of eco husbandry (1994), «Zelonyy mir», Vilnius, 41 p.
11. Paschenko, O.M. (2007), “Legal regulation of the quality of agricultural products”, in the high school textbook “Ukraine agrarian law”, Istyna, Kyiv, Ukraine, pp. 406-412.

12. Pro vyluchennya z obihu, pererobku, utylizatsiyu, znyshchennya abo podal'she vykorystannya neyakisnoyi ta nebezpechnoyi produktsiyi [On the retirement of, recycle, recycling, destruction or continued use of defective and dangerous products], (2000), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/1393-14>.

13. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer rights protection], (2005), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

14. Romanko, C.M. (2008), "The concept of ecological safety features of agricultural products", available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvchzu_2008_20_26.pdf.

15. Kharchenko, M.O., Panchenko, A.O. (2011), "Problems and prospects of implementation of ecologically pure production in Ukraine", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, no. 2, pp. 176-182.

16. What are organic products?, (2014), available at: <http://lvov.i-mne.com/cms.php?id cms=13>.

17. What is organic food?, (2010), available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-39-48>.

18. Yusfin, YU.S., Leontyev, L.I., Chernousov, P.I. (2002), *Promyshlennost i okruzhayushchaya sreda* [Industry and environment], IKTS «Akademkniga», Moscow, Russia, 437 p.

19. Yakubiv, V.M. (2013), "The development of organic farming in Ukraine: ecological and socioeconomic effects", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 27-32.

20. Yarandaikin, R.S. (1999), "Organizational and legal problems of production and sales of ecologically pure agricultural products", Moscow.

21. Yarandaikin, R.S. (1998), "Organizational and legal problems of production and sales of ecologically pure agricultural products", RAMiA, Moscow.

22. European Union Council Regulation No. 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation No. 2092/91, *Official Journal of the European Union*, 2007, L. 189, 23 p.

23. Organic Agriculture and Food Security (IFOA) of Dossier I, (2002). available at: www.ifoam.org.

24. Organic Japanese Agricultural Standard System Standard and Labeling Division, Food Safety and Consumer Affairs Bureau, Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries № 175, 2007.

25. Rodale R. Testimony (1972), New York State public hearing in the matter of organic foods. New York City, Dec 1.

26. Sylvander, B. and Kristcnsert, N.H. (2005), Organic Marketing Initiatives in Europe. Organic Marketing Initiatives and Rural Development, School of Management and Business, University of Wales, Aberystwyth, UK, 45 p.

27. The Codex Alimentarius Commission and the FAO/WHO Food Standards Programme. Guidelines for the production, processing, marketing and labeling of organically produced foods. – Rome Italy, 1999, 91 p.